

І. І. Бойко,

к. психол. н.,

доцент, зав. кафедри психології

КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР

**ОСОБИСТІТЬ ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: модернізація в системі освіти та
професійної підготовки**

Перебуваючи сьогодні на етапі пострадянської модернізації (бюрократично-капіталістичної (з 1991 року)), Україна сьогодні переживає політичну, економічну, фінансову та соціальну кризи [4]. На цьому тлі набуло актуальності питання осмислення проблем модернізації вищої освіти в Україні.

Необхідність осмислення нинішнього стану розвитку системи освіти в українському суспільстві спонукає українських вчених до розгляду окремих аспектів теорії модернізації та застосування її методологічного арсеналу з метою досягнення різних феноменів суспільно-політичної практики. У такому сенсі до проблеми модернізації звертаються: В. Авер'янов, В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Барков, В. Бебик, В. Воронкова, Є. Головаха, Н.Гражевська, В. Журавський, А. Заєць, Б. Канцелярук, В. Кремень, І. Кресіна, Є. Кубко, А. Лузан, О. Лазоренко, С. Макєєв, М. Михальченко, М. Мокляк, С. Наумкіна, В. Пазенок, Ю. Пахомов, Т. Перглер, М. Попович, Ю. Римаренко, А. Романюк, С. Рябов, Ф. Рудич, В. Сіренко, В. Табачковський, В. Танчер, В. Ткаченко, М. Томенко, В. Храмов, В. Цветков, М. Шаповаленко, М. Шульга, Г. Щедрова, В. Якушик та ін. [3].

Поняття *модернізація* (в перекладі з англійської означає «осучаснення») описує велику кількість одночасних прогресивних змін у різних сферах соціуму: комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних й інтелектуальних трансформацій; є синонімом сучасності, коли йдеться про зусилля слаборозвинених або відсталих суспільств, спрямовані на те, щоб

наздогнати провідні, найрозвиненіші країни. Також термін «модернізація» вживається щодо різнорідних соціальних процесів [3, 4].

Так, наприклад, соціальна *стратифікація українського суспільства* вносить корективи до розуміння модернізації. Дослідники підкреслюють, що форми утворення, що склалися, не стимулюють задоволення потреб у новій соціальній ситуації. Важко не погодитися з позицією одного з провідних вітчизняних фахівців у галузі філософії освіти В. П. Андрущенка, який висвітлює вирішальну залежність змісту модернізації освіти від ганебного стану сьогоденного українського суспільства: «Інноваційний розвиток освіти в цих умовах має проблематичний характер. Його здійснення знаходиться під загрозою. Неважко спрогнозувати те, що більшість наших дітей у найближчий час належної освіти не отримають й увійти в суспільний процес у якості його повноформатного суб'єкта навряд чи зможуть. Висновок, як кажуть, на поверхні: без належної освіти, виховання, культурної соціалізації підростаючого покоління і дорослих «український прорив» є справою безнадійною» [1: 7]. Тим самим проблема модернізації позначається як система структурних та інституційних суперечностей у процесі соціальної трансформації української освіти.

Модернізація системи освіти потребує дослідження її інноватики як окремої міждисциплінарної галузі наукового знання. Інтенсивний розвиток інноваційних процесів у сучасних умовах принципово змінює стратегію управління ними. Цілісне осмислення теорії і практики проектування та впровадження інноваційних процесів передбачає розкриття основних тенденцій і суперечностей їх розвитку, формалізацію результатів цих досліджень у вигляді законів, закономірностей, принципів. Водночас виникає ряд суперечностей між традиційними підходами до навчання у вищій школі і новими соціально-економічними вимогами суспільства; між обмеженими в часі термінами навчання і зростаючим обсягом наукової інформації: диференціація наукового знання, його подвоєння кожні п'ять-десять років призводять до потреби постійно розширювати зміст освіти.

Нагальною стає проблема відбору найважливішого знання (загальноосвітнього, професійного), необхідного і достатнього для підготовки якісного спеціаліста. Тому робота щодо визначення навчального змісту і його оновлення – одне з джерел інноваційних процесів у сучасній освіті. Модернізації потребують всі ланки навчально-виховного процесу й, зокрема, всі організаційні форми.

Не випадково виникла потреба у створенні системи неперервної освіти. Тенденція до неперервності освітнього процесу на рівні особистості потребує як структурного, так і змістового його оновлення. У цьому контексті особливої уваги потребує процес *модернізації особистості* який означає: рух у напрямку до відповідності аналітичній *моделі сучасної особистості*, яка має такі якості: відкритість до експериментування, інновацій та змін; готовність до плюралізму думок та схвалення такого плюралізму; орієнтація на сучасність та майбутнє, а не на минуле; економія часу, пунктуальність; переконаність у здатності організувати життя так, щоб долати створювані нею перепони; планування майбутніх дій для досягнення передбачуваних цілей як у суспільному, так і в особистому житті; віра в урегульованість і передбачуваність соціального життя та можливість розраховувати дії завдяки відомим економічним законам, торговельним правилам та урядовій політиці; почуття справедливості розподілу – винагорода по можливості залежить від майстерності та вкладу; висока цінність формальної освіти; повага до достоїнства інших незалежно від їхнього статусу, обсягу влади тощо.

А від так, така модернізації особистості та формування якостей «людського капіталу» потребує забезпечення збільшення витрат на освіту й істотне підвищення її ефективності, створення державою умов для залучення у сферу освіти коштів з позабюджетних джерел. Потрібно також врахувати, що в процесі технологічної конкуренції розвинені країни і надалі збільшуватимуть витрати на освіту. Єдиною можливістю для входження України в постіндустріальне суспільство є *внесення могутнього інтелектуального компонента в усі сфери* економіки, управління та суспільного життя, яке дало б можливість досягати відповідних з розвиненими країнами результатів при

значно менших ресурсах. Загалом, йдеться про практичне використання інтелектуальної та інноваційної складових як стратегічних ресурсів довгострокового економічного зростання. У цьому контексті Україні потрібно вирішити два стратегічних завдання: як за відставання за рівнем ВВП на душу населення від розвинених країн утримати та забезпечити розвиток освіти як основного елемента людського капіталу, та як за величезної різниці у рівні освіти й у рівні виробництва ВВП на душу населення, за існуючої оплати праці зменшити відтік за кордон найосвіченішої та мобільної робочої сили, тобто зупинити забезпечення кваліфікованими кадрами найбільш багатих країн за рахунок українських платників податків [2, 9, 11]. І в цьому плані система освіти повинна відігравати ключову роль у розв'язанні стратегічної проблеми консолідації ринку праці на основі ліквідації його структурних диспропорцій. Нині вона зорієнтована, головним чином, на забезпечення комплексності наданих знань та їхній рівень, ніж на підготовку випускників до конкурентної боротьби на ринку праці, забезпечення їхньої зайнятості, зростання професійних можливостей, сприяння структурним перетворенням в економіці, ефективне використання бюджетних коштів та задоволення платоспроможного попиту підприємств і сімей на освітні послуги. Неврахування конкретних потреб суспільства зумовило глибокі диспропорції в системі професійної освіти, зокрема перетворення ряду вузів на «центри з підготовки майбутніх безробітних» [4].

Останнім часом багато уваги приділяється створенню та впровадженню інновацій, нових методів, методик і технологій у системі освіти [13]. Аналізуючи інноваційну діяльність у галузі освіти, необхідно брати до уваги не лише те, що це – не тільки практичне використання новітніх наукових і науково-технологічних досягнень, результатів у галузі освіти й багатого інтелектуального потенціалу освітян з метою вироблення (продукування) нових або радикально поліпшених наукових знань, науково-освітніх технологій з метою виробництва високоякісних освітніх послуг, ефективного задоволення попиту населення України та споживачів інших країн у високоякісній освіті, а й те, що освітня інноваційна діяльність – як один із напрямків модернізації

освіти, спрямована на розробку нових і впровадження завершених (отриманих) результатів національних і міжнародних наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у сфері освіти, науки і культури для їхньої реалізації як на українському, так і світовому ринку освітніх послуг, удосконалення освітнього процесу, самої структури системи освіти, спонукання до подальшого пошуку і наукових досліджень у цій галузі.

Здійснюючи інноваційний процес освіти в Україні, його суб'єктам слід враховувати виявлені науковцями загальні закони його протікання: закон незворотної дестабілізації інноваційно-освітнього середовища, фінальної реалізації інноваційного процесу, стереотипізації освітніх інновацій, циклового повторення (або закон зворотності освітніх інновацій) [8]. Коротко про їх суть.

Закон незворотної дестабілізації інноваційно-освітнього середовища – будь-який інноваційний процес у системі освіти неминуче вносить у ситуації втілення незворотні деструктурні зміни в усталене соціально-педагогічне середовище, проблематизуючи його. Це призводить до руйнації цілісних уявлень про природу освітніх процесів, їх керованість. Інноваційні підходи пробуджують педагогічну свідомість, поляризують погляди. У нового завжди є противники, які через психологічні, соціально-економічні чи організаційно-управлінські причини не сприймають нововведень. До того ж, чим ґрунтовніша освітня інновація, тим імовірніша буде дестабілізація, яка може торкатися інноваційного середовища різного типу - теоретичного, дослідницького, комунікативного чи практичного.

Закон фінальної реалізації інноваційного процесу виголошує – життєздатні інноваційні процеси в освітній структурі, – рано чи пізно, стихійно або усвідомлено, реалізуються. Навіть ті інновації, які спочатку постають як безнадійні поступово упроваджуються у практику.

Закон стереотипізації освітніх інновацій стверджує, що будь-яка освітня інновація має тенденцію перетворюватися в стереотип мислення і практичної дії. У цьому розумінні вона приречена на «рутинізацію», тобто перехід до педагогічного стереотипу - бар'єра на шляху реалізації прогресивних освітніх інновацій.

Закон циклового повторення (або закон зворотності освітніх інновацій), доводить повторне відродження за нових умов. Для педагогіки і системи освіти це характерна особливість. Тому такого виду інновації викликають протидію, оскільки освітяни приймають їх за «добре відомі» наукові знання.

Отже, враховуючи вище сказане, на нашу думку, модернізація системи освіти України та вищої освіти, зокрема, вимагає першочергового вирішення проблеми модернізації особистості педагога – *підвищення якості професійної підготовки викладача-дослідника вищої школи, спроможного вирішувати завдання культурного розвитку особистості майбутнього фахівця*. В свою чергу вона потребує модернізації самої педагогічної діяльності викладача вузу, яка постійно розвивається. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно розпочати з аналізу педагогічної діяльності, використовуючи структурний, функціональний та динамічний підходи. Стисло розкриємо їх суть.

Так *структурний аналіз* педагогічної діяльності передбачає її вивчення на соціологічному, психологічному та педагогічному рівні викладача вищої школи, а також окремо на кожному з цих рівнів. В літературі з цього питання інтенсивно ведеться пошук складових структури діяльності педагога [13]. Ми ж вбачаємо доцільність вивчення цієї проблеми інтегровано – здійснюючи багаторівневий аналіз.

Соціологічний аналіз структури педагогічної діяльності містить поділ педагогічної діяльності на різні її типи (власне педагогічну, дослідницьку), на типи, що відображають різні знання (політичні, спеціальні, педагогічні, психологічні, методичні) [13]; виділяє компонентний склад структури (блоки (конструктивний, проектувальний, організаторський, комунікативний, гносеологічний), композиційний базис, утворюючі сторони, специфічні характеристики тощо, - це, як правило, одні і ті ж самі елементи структури). І здавалося б, охоплюють усі найбільш значні сторони діяльності викладача. Звідси і завдання – досліджувати структуру в цілях оптимізації учбового процесу. Але наша мета, згідно з визначенням стратегій модернізації української системи освіти [6,7,8], дещо інша – зробити досконалішим процес діяльності викладачів. І тут, на наш погляд, необхідно врахувати, що структура

педагогічної праці з часом змінилася, у всякому разі, повинна змінитися згідно з новими вимогами. Психологічний аналіз педагогічної діяльності зводиться до: професіограм, вивчення професійних здібностей викладача, схильностей його до педагогічної професії, його особистих і професійних педагогічних якостей, основних вимог до психолого-педагогічної підготовки, змісту методичної підготовки за фахом, обсягу і змісту спеціальної підготовки.

В межах *аналізу функціонального підходу* (вивчення функціональної будови) робиться особливий наголос на цю найважливішу сторону педагогічної праці та припускається розгляд діяльності викладача у вигляді систем функцій або функціональних характеристик (наочні й педагогічні вміння, знання, вимоги до педагогічної професії; спроба збудувати ієрархію педагогічних функцій і надати функціям якісні характеристики, такі як «уміла постановка учбових цілей», «систематичне планування роботи», «гнучке оцінювання успіхів студентів» і тому подібне). Зрозуміло, що ці якісні показники не можуть виникнути самі по собі, вони природним чином пов'язані з розвитком діяльності. Проте, залишається неясним, в чому саме полягає цей розвиток, що саме розвиває викладача як фахівця своєї справи. В рамках цього підходу ми робимо акцент на виділенні педагогічних функції двох видів: «по відношенню викладача до вихованця» та «власне педагогічні функції». Для нас важливим є сам факт виділення проблеми розвитку педагога, хоча інтегрований процес взаєморозвитку об'єкта і суб'єкта в ході педагогічної діяльності в наукових роботах не досліджується, і ця умова не висувається як основоположний чинник розвитку діяльності. Проте сформульоване в них положення про відмінність цих двох функцій ми розглядаємо як передумову нашого подальшого наукового пошуку.

В межах *аналізу динамічного підходу* – розвиток професіоналізму, майстерності педагога розглядається в педагогічній літературі з різних боків – з позицій постановки нових завдань, вдосконалення людської особи, рівнів майстерності (наприклад - репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий знання, системно-моделюючий діяльність), обґрунтування системності дій педагогів-майстрів, підвищенні вимог до них.

Проте, в роботах, пов'язаних з даним підходом, на наш погляд, не розкриті закономірності руху майстерності, а значить і руху педагогічної діяльності. Як правило, розвиток майстерності (рух по рівнях) не ув'язується з кінцевими показниками роботи викладача, тобто з діяльністю «об'єкта», що, на нашу думку, знижує практичну значущість таких досліджень. У цілому, огляд різних напрямів досліджень педагогічної діяльності показав, що це явище не аналізується як процес, що розвивається, немає цілісного розгляду педагогічної діяльності в розвитку, хоча тенденції до такого підходу і його передумови вже намітилися.

Підсумовуючи аналіз проблем модернізації системи вищої освіти в Україні слід повторити, що підвищення якості професійної підготовки викладача-дослідника вищої школи, спроможного вирішувати завдання культурного та професійного розвитку особистості майбутнього фахівця, з одного боку, та модернізація самої педагогічної діяльності викладача вузу, з іншого, - виступають як один із найважливіших стратегічних напрямів модернізації освіти, що забезпечує підвищення ефективності та якості функціонування в цілому системи освіти. Усе це в комплексі, на наш погляд, здатне системно забезпечити підготовку не лише фахівців високого рівня, а й розвиток особистостей, здатних до життєтворчості у пострадянській (бюрократично-капіталістичній) період модернізації України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти // Вища освіта в Україні. – 2009. – № 3. – С. 5–13.
2. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій. Світоглядно-філософський аналіз / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К.: Знання України, 2009. – 380 с.
3. Горбатенко В. П. Модернізація українського суспільства у контексті сучасних цивілізаційних процесів. Автореф. дис. д-ра політ. н. – К., 1999.
4. Головка В. «Модернізація» як метанарратив української історії // Проблеми Історії України: факти, судження, пошуки. – 2003. - №9. – С. 410-427.
5. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В.Євтушевський, Л.Шаповалова // Вища освіта України.- 2006. – №2. – С. 62– 66.
6. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 143 (7 серпня).
7. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», 16 січня 2003 р. – № 433-ІУ.
8. Кремень В. Г. Освіта і наука України: Шляхи модернізації: Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

9. Кремень В. Г. Модернізація освіти – важливий чинник соціального, економічного і політичного розвитку України // Вісник НАН України. – 2001. – № 3. – С. 22–25.
10. Михальченко М. І. Філософія освіти і соціокультурна теорія // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 38–51.
11. Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України: монографія / Михальченко М. І., Андрущенко В. П., Бульвінська О. І., Лукашевич М. П., Нельга Т. О., Рябченко В. І., Самчук З. Ф. / АПН України; Інститут вищої освіти. – К.: Педагогічна думка, 2007. – 224 с.
12. Олійник А. Поняття й реальність процесу інноваційного розвитку освіти в Україні у контексті Болонських декларацій // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 42–49.
13. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін / За ред. О.А. Дубасенюк: Зб. наук.-метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 261 с.